

تحلیل مصیبت عظیم و اعظم در زیارت عاشورا

سیده آلا موسوی^۱

چکیده

زیارت عاشورا صرفاً یک متن دعایی یا بیان مصیبت تاریخی نیست، بلکه مدرسه‌ای معنوی برای تربیت روح و جان انسان است. در این زیارت، یاد مصیبت‌های سیدالشهدا (علیه‌السلام) و یاران وفادارش، زائر را در مسیری قرار می‌دهد که اندوه و امید توأمان در دل او شکل می‌گیرد؛ اندوهی که اشک و تأثر را برمی‌انگیزد و از جهت روانی موجب تخلیه هیجانی و آرامش قلبی می‌شود، و امیدی که انسان را به رحمت الهی نزدیک ساخته و او را به صبر و استقامت در برابر سختی‌های زندگی مجهز می‌سازد. عاشورا و یاد آن، برای زائر نه تنها مایه تسلی فردی است، بلکه الگویی عملی از صبر، شجاعت و ایثار ارائه می‌دهد. به این ترتیب، زیارت عاشورا به یک «مدرسه اخلاق و روان» بدل می‌شود که انسان مؤمن را در مسیر تعالی فردی و مسئولیت اجتماعی راهبری می‌کند. تعبیر «مصیبت عظیم و اعظم» در این زیارت نیز نشان می‌دهد که عاشورا حقیقتی زنده و جاری در زندگی امروز ماست و پیام آن باید همواره در سلوک فردی و اجتماعی امت شیعی حضور داشته باشد.

کلید واژه: زیارت عاشورا، مصیبت عظیم، مصیبت اعظم

^۱ سطح ۲، حوزه علمیه فاطمه‌الزهرا (سلام الله علیها) کوی علوی - mousavi9@gmail.com ala

مقدمه

هیچ واقعهای در تاریخ اسلام، همچون کربلا، دل‌ها را نلرزاند و جان‌ها را به تفکر در مسیر حق و عدالت فرا نخواند. عاشورا فقط یک رخداد تاریخی نیست، بلکه حقیقتی زنده و همیشگی است که با خون شهیدانش، راه هدایت و آزادگی را برای انسان‌ها روشن کرده است. زیارت عاشورا از متون درخشان دین است که یاد و ذکر مصیبت سیدالشهدا (علیه السلام) و یارانش را زنده نگه می‌دارد و دل مؤمنان را با معرفت الهی و محبت به اهل بیت (علیهم السلام) پیوند می‌دهد. در متن این زیارت، تعبیر «مصیبت عظیم و اعظم» جایگاهی ویژه دارد. این تعبیر فقط به یک اندوه بزرگ اشاره نمی‌کند، بلکه پرده از حقیقتی بی‌مانند در تاریخ بشری برمی‌دارد. بنابراین، پرسش اصلی پژوهش این است که: تعبیر «مصیبت عظیم و اعظم» در زیارت عاشورا چه معنایی دارد و چه نقشی در تربیت ایمانی و روانی زائر دارد؟ علاوه بر پرسش اصلی، بررسی تفاوت میان اوصاف «عظیم» و «اعظم» می‌تواند به روشن شدن دلیل به‌کارگیری این دو صفت در توصیف مصیبت کربلا کمک کند. همچنین، تحلیل ویژگی‌هایی که این واقعه را بیشتر از دیگر مصائب تاریخی قرار داده و باعث شده به این اوصاف توصیف شود، اهمیت دارد. در نهایت، پژوهش می‌کوشد نشان دهد یادآوری این تعبیر چگونه می‌تواند بر آرامش روانی زائر، افزایش امیدواری و رشد اخلاقی جامعه‌ی دینی تأثیر بگذارد و زیارت عاشورا را به مدرسه‌ای برای پرورش صبر، ایثار، شجاعت و امید تبدیل کند. با وجود بررسی‌های موجود، مانند مقاله‌ی مهدی ایزدی که روایت‌های مشهور زیارت عاشورا را مورد تحلیل قرار داده و آثار کتاب‌هایی مانند کامل الزیارات و مصباح المجتهد که راویان متن زیارت را بررسی کرده‌اند، پژوهشی مستقل درباره‌ی تحلیل فراز «مصیبت عظیم و اعظم» یافت نشد. هرچند در شرح‌های زیارت عاشورا، مطالب مرتبط با آداب زیارت موجود است، اما هیچ یک به تفصیل و تحلیل عمیق مصیبت‌ها نپرداخته‌اند.

مفهوم‌شناسی

زیارت عاشورا یکی از غنی‌ترین متون دینی شیعه است که کلمات و عبارات آن بار معنایی عمیقی دارند. در میان این کلمات، تعبیر «مصیبت عظیم و اعظم» جایگاه خاصی دارد و فهم دقیق آن می‌تواند عمق پیام عاشورا و تأثیر آن بر زائر را روشن کند. بررسی کلمات کلیدی این تعبیر، یعنی «مصیبت»، «عظیم» و «اعظم»، اولین گام در تحلیل معنای زیارت است.

بررسی واژه «مصیبت»

کلمه «مصیبت» به معنای بلا، اندوه بزرگ و آزمایش الهی است.^۱ در زیارت عاشورا، این کلمه فقط واقعه کربلا را به صورت تاریخی معرفی می‌کند، بلکه اثر روحی و معنوی آن را نیز بیان می‌کند. به تعبیری دیگر، مصیبت، تجربه‌ای است که زائر با خواندن زیارت حس می‌کند و به نوعی با مظلومیت اهل بیت (علیهم‌السلام) همذات‌پنداری می‌کند. این مفهوم، بار تربیتی و اخلاقی مهمی دارد و سبب می‌شود زائر به عبرت از واقعه عاشورا و تقویت ایمان خود توجه کند.^۱

معنای «عظیم»

«عظیم» به معنای بزرگ، گسترده و قابل توجه است.^۲ قرآن می‌فرماید: وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ؛ و درآیه بعد می‌فرماید: ذَلِكُمْ مَنْ يُّعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَأَتَمَّا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ^۳؛ این صفت، مصیبت کربلا را بیشتر از یک واقعه محلی یا محدود نشان می‌دهد و گستردگی آثار آن را بر امت اسلامی و جامعه بشری بیان می‌کند. برای نمونه، زیارت عاشورا با یادآوری همه‌ی ظلم‌ها و فجایع روز عاشورا، به زائر یادآوری می‌کند که این مصیبت دارای همه جنبه‌های اجتماعی، سیاسی و اخلاقی امت اسلامی بوده است.^۴

معنای «اعظم»

واژه «اعظم» به معنای بزرگ‌ترین، یگانه و بی‌نظیر در تاریخ و امت است^۵ این صفت بیانگر یکتایی واقعه عاشورا است؛ هیچ واقعه دیگری در تاریخ اسلام نتوانسته اثرگذاری و اهمیت مشابهی داشته باشد. در زیارت عاشورا، این کلمه بیان می‌کند که مصیبت کربلا به دلیل شهادت امام حسین (علیه‌سلام) و یارانش، از لحاظ تاریخی و معنوی، بی‌نظیر و جاودانه است.^۵

تفاوت میان «عظیم» و «اعظم»

مصیبت عظیم: مصائبی چون کشته شدن، تشنگی، اسارت، توهین و جسارت به بانوان، بریدن گلو، طفل شش‌ماهه، اسب دواندن بر روی اجساد، کتک‌زدن اطفال و... بخش غم‌انگیز واقعه کربلا به مصیبت عظیم مربوط می‌شود مصیبتی که قلب هر انسان آزاده‌ای را ولو مسلمان هم نباشد، به دردمی آورد و او را به واکنش‌های احساسی و عاطفی مثل گریه کردن، بر سر و سینه کوبیدن و نوحه سرایی وادار می‌کند؛ درک مصیبت عظیم به معرفت زیادی احتیاج ندارد؛ بلندگی عاطفه و رقت قلب کافی ست تا هر انسانی برای حوادثی که در کربلا اتفاق افتاده است، از سویدای دل اشک‌ریز دو عزاداری کند.

مصیبت اعظم: عَظُمَتِ الصَّيْبَةُ بِكَ عَلَيْنَا وَعَلَى جَمِيعِ أَهْلِ الْإِسْلَامِ وَ جَلَّتْ عَظُمَتِ مُصِيبَتِكَ فِي السَّمَوَاتِ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ السَّمَوَاتِ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ لَقَدْ عَظُمَتِ الرَّزِيَّةُ، به راستی بزرگ شد سوگواری تو و گران و عظیم گشت مصیبت تو بر ما و بر همه اهل اسلام، و گران و عظیم گشت مصیبت تو در آسمان‌ها بر همه اهل آسمان‌ها، عاشورا بزرگ‌ترین مصیبت عالم در شهادت امام و یاران ایشان، تمامی اصول و حقوق انسانی زیر پا گذاشته شد و امام را تشنه شهید کردند و آب را بر کودکان و اهل حرم‌شان بستند. انسان مؤمن امام معصوم (ع) به دست مردمی که خود را از امت پیامبر (ص) می‌دانستند به گونه‌ای دردناک و بی‌سابقه به شهادت رسید. ابن‌عساکر دمشقی می‌نویسد: ابوقبیل می‌گوید: هنگامی که سید شهید (ع) شهید شد خورشید چنان گرفت که ستارگان نیمه روز ظاهر شدند و به گونه‌ای که ما گمان کردیم قیامت برپا شده است. آن وقت غبار آلود شدید

توأم باتاریکی و طوفان سرخ فام آسمان کربلا و اطراف را فراگرفت، سپاه بن سعد وحشت کردند و گمان نمودند بر آنها عذاب نازل شده است. اگرچه هر دو کلمه بزرگی مصیبت را نشان می دهند، تفاوت های ظریفی بین آنها وجود دارد. «عظیم» بر شدت، گستردگی و آثار محسوس مصیبت تأکید دارد، در صورتی که «اعظم» بر بی نظیری، یکتایی و اثرگذاری طولانی مدت آن در تاریخ و امت اسلامی دلالت دارد. این تمایز کمک می کند زائر به درک کامل تری از اهمیت واقعه عاشورا برسد و هم بزرگی حادثه و هم بی مانندی آن را درک کند.^۱ تحلیل معنای واژه های «مصیبت»، «عظیم» و «اعظم» نشان می دهد که زیارت عاشورا با دقت واژگانی، هم شدت و گستردگی واقعه کربلا و هم بی نظیری و ماندگاری آن در تاریخ را به زائر منتقل می کند. این تحلیل، پایه ای محکم برای بررسی جایگاه این تعبیر در متن زیارت و کارکردهای تربیتی و ایمانی آن فراهم می کند.

^۱ طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۱۲۳.

^۲ محمود عبدالرحمان، معجم المصطلحات، ج ۲، ص ۳۴۰.

^۳ حج، ۳۰-۳۲.

^۴ طریحی، مجمع البحرین، ج ۲، ص ۴۵-۴۶.

^۵ طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۱۲۳.

^۶ اشعری، تحلیل تاریخی از واقعه عاشورا، ص ۸۹.

خدایا مرا در این جایگاهی که هستم از کسانی قرارده که از درود و رحمت لطف و عفو و مغفرت تو بهره‌مند باشند تعبیر «مصیبت عظیم و اعظم» یادآور مظلومیت اهل بیت (علیهم‌السلام) و ظلم دشمنان است و زائر را به همدلی و عزاداری هدایت می‌کند. این مراحل، هم بر ایجاد پیوند احساسی با واقعه، زمینه ساز ابراز براءت از ظلم و استکبار و تثبیت ارزش‌های عدالت محور در جامعه دینی می‌شود.^۲

زنده‌نگه داشتن پیام عاشورا

حسین بن علی (علیه‌السلام) مکتب عملی اسلام را تاسیس کرد او نمونه عملی قیامهای اسلامی است. خواستند مکتب حسین زنده بماند و سالی یک بار حسین با آن نداهای شیرین و عالی و حماسه انگیزش ظهور کند و فریاد کند "الأترون أن الحق لا يعمل به وأن الباطل لا يتناهي عنه، ليغب المؤمن في لقاء الله محققاً". خواستند "لموت أولى من ركوب العار"، مرگ از زندگی ننگین بهتر است برای همیشه زنده بماند خواستند "أرى الموت الاسعاده والحياة مع الظالمين الأبر ما" برای همیشه زنده بماند. نگذارید واقعه عاشورا فراموش شود. حیات شما زندگی و انسانیت و شرف شما به این واقعه بستگی دارد. به این وسیله می‌توانید اسلام را زنده نگه دارید. پس ترغیب کردند که مجلس عزای حسینی رازنده نگه دارید. و درست است. عزاداری حسین بن علی (علیه‌السلام) واقعا فلسفه صحیح و بسیار عالی دارد، اما متأسفانه عده‌ای این را نشناختند.^۳ با تکرار و یادآوری مصیبت کربلا، پیام عاشورا در طول زمان زنده نگه داشته می‌شود. این یادآوری باعث می‌شود که نسل‌های جدید با آموزه‌های عدالت خواهانه، شجاعت و ایثار امام حسین (علیه‌السلام) آشنا شوند و الهام بخش عمل به این ارزش‌ها در زندگی فردی و اجتماعی خود باشند. یادآوری «مصیبت عظیم و اعظم» در زیارت عاشورا علاوه بر برجسته کردن اهمیت تاریخی و معنوی واقعه کربلا، نقش مهمی در تربیت دینی، تقویت ایمان، ایجاد پیوند معنوی و زنده نگه داشتن پیام عاشورا اجرا می‌کند. این کارکردها نشان می‌دهد که زیارت عاشورا تنها یک متن دعایی نیست، بلکه ابزار مؤثر فرهنگی و تربیتی برای جامعه دینی است.^۴

^۱- تبریزی، زیارت عاشورا، اتر از شبه، ص ۳۸۰

^۲- مصطفی پور، مقاله تجلی تولی و تبری زیارت عاشورا، ص ۱۱.

^۳- مطهری، حماسه حسینی، ج ۱، ص ۶۷.

^۴- میرخانی، زیارتنامه عاشورا نقد و تفسیر، ص ۱۱۸.

نتیجه‌گیری

زیارت عاشورا تنها یک متن دعایی یا بیان مصیبت نیست، بلکه بستری عمیق برای پرورش روح و روان انسان فراهم می‌آورد. در این زیارت، یادآوری مصیبت‌های امام حسین (علیه‌السلام) و یاران وفادارش، زائر را وارد تجربه‌ای روحانی می‌کند که در آن اندوه و امید هم زمان در دل او جریان می‌یابد. اندوه ناشی از شدت مصیبت‌ها، اشک و تأثر می‌آفریند و این گریه، از منظر روان‌شناسی نوعی تخلیه هیجانی و کاهش اضطراب درونی به‌شمار می‌آید. در عین حال، امید به رحمت الهی و قرب به خداوند، قلب انسان را روشن می‌سازد و به او احساس امنیت، آرامش و معنا می‌بخشد. از این رو، زیارت عاشورا دو کارکرد مهم دارد: نخست، کوچک‌تر جلوه‌دادن رنج‌های فردی در برابر مصیبت‌های عظیم عاشورا؛ دوم، تقویت امید به آینده و توان‌بخشی روانی برای ادامه مسیر زندگی. از سوی دیگر، زیارت عاشورا نقش مهمی در تربیت اخلاقی و روانی انسان دارد. یادآوری صبر و استقامت امام حسین (علیه‌السلام) و یارانش در برابر ظلم، الگویی زنده برای انسان امروز فراهم می‌کند. کسی که این زیارت را تلاوت می‌کند، در واقع تمرینی درونی برای صبر، مقاومت در برابر ناامیدی و ایستادگی در برابر مشکلات فردی و اجتماعی انجام می‌دهد. چنین تجربه‌ای، ایمان را تقویت کرده، محبت به اهل‌بیت (علیهم‌السلام) را می‌افزاید و فضیلت‌هایی همچون ایثار، شجاعت و پایداری را در جان فرد می‌پروراند. از دیدگاه روان‌شناسی دینی، این تجربه می‌تواند سطح سلامت روانی را بالا ببرد، زیرا فرد احساس می‌کند جزئی از تاریخ معنوی و هویتی امت خویش است. بدین ترتیب، عاشورا برای انسان امروز معنای تازه‌ای از رنج‌ها و دشواری‌های زندگی می‌آفریند و زیارت عاشورا به یک «مدرسه اخلاق و روان» تبدیل می‌شود که فرد را به سوی آرامش درونی، تعالی روحی و مسئولیت اجتماعی راهبری می‌کند. تعبیر «مصیبت عظیم و اعظم» در زیارت عاشورا کلید فهم بسیاری از آثار فردی و اجتماعی آن است. این تعبیر، در کنار بازگویی اندوهی تاریخی، به زائر یادآور می‌شود که عاشورا حادثه‌ای زنده و جاری در بستر زندگی است و پیام آن باید در امروز نیز تداوم یابد. گریه بر امام حسین (علیه‌السلام) و یارانش نه واکنشی صرفاً احساسی، بلکه ابزاری برای پالایش روح و بازسازی روان است؛ تجربه‌ای که انسان را سبک‌تر، امیدوارتر و مصمم‌تر در مسیر زندگی پیش می‌برد. بنابراین، زیارت عاشورا پلی است میان سوگ و امید، میان تاریخ و اکنون، و میان ایمان و عمل. این حقیقت نشان می‌دهد که عاشورا نه فقط یک واقعه محدود به گذشته، بلکه سرمایه‌ای معنوی برای حال و آینده انسان‌هاست؛ سرمایه‌ای که با یادآوری و عمل به پیام آن، می‌تواند سلامت روان، آرامش قلبی و

رشد اخلاقی فرد و جامعه را تضمین کند. پیشنهاد پژوهشی: با توجه به گستره مفهوم «مصیبت عظیم و اعظم» در زیارت عاشورا، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به مقایسه کارکردهای تربیتی این زیارت با دیگر متون زیارتی همچون زیارت جامعه کبیره بپردازند. همچنین، تحقیقات میدانی درباره نقش یادآوری عاشورا در کاهش اضطراب، افزایش امید و ارتقای سلامت روانی در میان نسل جوان می‌تواند زوایای روان شناختی این زیارت را روشن‌تر سازد. افزون بر این، مطالعه تطبیقی کارکردهای اجتماعی و هویتی زیارت عاشورا در فرهنگ‌های مختلف شیعی (مانند ایران، عراق، لبنان و پاکستان) می‌تواند افق‌های تازه‌ای را در پژوهش‌های دینی و اجتماعی بگشاید.

فهرست منابع

* قرآن کریم

- ۱- اشعری، مصطفی، "تحلیل تاریخی از واقعه عاشورا"، تهران، نشر شهر تهران وابسته به سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، چ ۱، ۱۳۹۱ه.ش.
- ۲- اسدی، حسن، "بررسی تحلیلی پیرامون زیارت عاشورا"، تهران، انتشارات آدینه سبز، چ ۱، ۱۳۸۵ه.ش.
- ۳- بیدرام، روح‌الله، "شرح موضوعی زیارت عاشورا"، اصفهان، انتشارات مرکز مدیریت اصفهان، چ ۱، ۱۳۹۳ه.ش.
- ۴- تبریزی، میرزا جواد، "زیارت عاشورا فراتر از شبهه"، قم، انتشارات الصدیقه الشهیده، چ ۱، ۱۳۸۹ه.ش.
- ۵- جعفری تبریزی، محمدتقی، "امام حسین (ع) شهیر فرهنگ پیشرو انسانیت"، تهران، انتشارات موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری، چ ۲، ۱۳۷۸ه.ش.
- ۶- حکیمی، محمدرضا، "عاشورا مظلومیتی مضاعف"، قم، انتشارات دلیل ما، چ ۱، ۱۳۸۸ه.ش.
- ۷- خمینی، روح‌الله، "شرح حدیث جنود عقل و جهل"، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چ ۱، ۱۳۷۷ه.ش.

- ۸- خدامیان آرانی، مهدی، "نگاهی نو به زیارت عاشورا (سلام بر خورشید)"، قم، انتشارات وثوق، چ ۱، ۱۳۹۱ ه.ش.
- ۹- دانش، شکرالله، "عاشورا بعثتی دوباره"، تهران، انتشارات بنفام، چ ۲، ۱۳۸۹ ه.ش.
- ۱۰- طباطبایی، محمدحسین، "تفسیر نمونه"، قم، انتشارات جامعه مدرسین حوزه، چ ۵، ۱۴۱۷ ه.ق.
- ۱۱- صافی گلپایگانی، لطف‌الله، "پرتوی از عظمت حسین (ع)"، قم، انتشارات صدر، چ ۳، ۱۳۵۳ ه.ش.
- ۱۲- فتاحی، سیدحمید، "شرح زیارت عاشورا"، قم، انتشارات میرفتاح، چ ۳، ۱۳۸۹ ه.ش.
- ۱۳- مصطفی پور، محمدرضا، "مقاله تجلی تولی و تبری در زیارت عاشورا"، تهران، نشریه پاسدار اسلام، ش ۵، ۱۳۸۸ ه.ش
- ۱۴- میرخانی، احمد، "شرح زیاتنامه عاشورا"، تهران، انتشارات شمس الضحی، چ ۱، ۱۳۸۶ ه.ش.
- ۱۵- مطهری، مرتضی، "حماسه حسینی"، تحقیق محمد حسین حقجو، تهران، انتشارات صدر، ۱۳۷۷ ه.ش.
- ۱۶- ابن اثیر، علی بن ابی‌الکرم، "الکامل فی التاریخ"، بیروت، دارالصادر، ۱۳۸۵ ه.ش.
- ۱۷- بلدای، وسام برهان، "تیجان الولاء فی شرح زیارت عاشورا"، کربلا، العتبه الحسینیة المقدسه قسم شؤون الفکریه و الثقافه، ۱۴۳۳ ه.ق.
- ۱۸- صدوق، محمد بن علی بن بابویه، "عوالم العلوم"، ترجمه رضا مستفید، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، نشر جهان، ۱۳۷۸ ه.ش.
- ۱۹- طریحی، فخرالدین بن محمد، "مجمع البحرین"، تحقیق احمد حسینی شکوری، تهران، مکتبه المرتضویه، چ ۳، ۱۰۷۹ ه.ق.
- ۲۰- طبری، جریر بن محمد، "تاریخ طبری"، تحقیق ابراهیم محمد لبولفضل، بیروت، دارالتراث، ۱۳۷۸ ه.ش

۲۱- کلینی، محمد یعقوب، "الکافی" تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چ ۴، ۱۴۰۷هـ.ق.

۲۲- مجلسی، محمد باقر، "مرآه العقول فی شرح اخبار آل الرسول (ص)"، تحقیق هاشم رسولی محلاتی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چ ۲، ۱۴۰۴هـ.ق.